

POLYPHÔNIA TA POLYRRHYTHMIA

Europako kultur-kykloak' munduan dagozen bertze kultur-kykloen erkatzean ba daduzka berheizgo important batzu. Hauietan behar bada Musikêan hunelako kharaktêristikê important bat dugu, ezen Europako musikêan' ongi desarroilatu notazione-systêma bat aphaillatu bait dugu. Hunelako systêma bat' Guido d'Arezzok asmatu notazionea baino lehen' jadanik garaikoek ba zuten egokitu alphabêtoaren letrez.

Musikêa' berez kallitekhnê akustikoa denagatik, Europako kultur systêman ba dadukagu musikêraren ekhoizpenak optikoki fitsatzeko ta gordetzeko eredu bat. Gaur egunean' dudarik gabe xingola magnetophônikoak eta diskak ditugu, zeinetan ekhoitzi kallitekhnêzko obrak gorde ditezken, bainan egun-arte mundu osoan soilik bi systêma zegozen, lehena Europako notazionea, eta huntatik kanpoan soilik' zegoen, kultur-ekhoizpenak orhaintzепенari utzi beharra, systêma graphikoaren gabeko metadosiaren anzora. Beraz Europako musikêaz bertzalde bertze musikêaren metadosiak' systêma agraphikoak (edo analphabetoak), dira, eta hunela «herri literaturaren» mailan geratu dira.

Eta literaturetan' literatur-iratzi-hizkuntza asmatu zirenetik populuaren tradizionearen para' iratzi tradizionea berri bat sorthu zen bezala' eta tradizione huntan literatur formak askozaz hobeki desarroilatu zirenez' musikêan ere systêma graphiko desarroilatu bat fitsatu zenetik musikêaren formak hoinbertze desarroilatu dira, non gaur-egunean soilik mundu osoan' musikazko kultur tradizione bat soilik dagoen, eta

hura' europar musikêarena den. Beraz kompositore genialek inventatu formen eta aintzinapenen bidez irazteko tekhnêa ez dadukaten Musikêei aitzî' egokera bat sortharazi da, zeina hizkuntza kultur-kreatzaileen eta herri analphabêtoen kulturen artean dagoen differentzia bezalako den, eta haren dina.

Europako Musikêan ere, bertze lekhuetan bezala lehen epokhan soilik monôdia ukhan dugu. Geroagoz monôdia bi zathitan erdibitu zen, eta hunela antiphônia sorthu zen. Desarroilo huntan beraz lehen kantuaeren para' eta huni erantzueraren zedintzat, bigarren zathia sorthu zen, nola eta teatroan khoroaren para koryphaioa sorthu bait zen, hemen ere erantzueraren gisa. Bainan harmoni berrien kreatzeko nahiaz khoroa bi parthetan erdibitzeko zen bezala, musikêan ere bertzelako harmonien kreatzekotz bertze forma berriak sorthu ziren.

Hunela aiphatzen ditugun formak bethi khronoan ibilkeraeren zentzuan egiten diren sequentziak dira. Melôdia nabusiari *kantu firmua'* izena emaiten zaio. Kantu firmuaren bidez, hori bakharrrik erabilten denean, kantu gregoriarrean gerthatzen den bezala, sentimendu aisthêtikoa «errepikatzearen» bidez lortzen da. Bainan jadanik Erdi Aroaren azken mendeetan, musikal prinsipio huntaz gainera bertze prinsipio basiko bat eratu zen, simultaineikoa. Huntara kantu firmuaren azpian eta ber-khronoan, (hau da: huntaz betera), diaphônia izeneko bigarren kantua sortzen zen, *nota contra nota* erraiten zen bezala iratzita. Prinsipio hau desarroilatuago zen noiz eta, ez soilik kantua-firmuaren azpian, baizik eta haren gainean ere goiko ahotsa bilhaka zedintzat, *diskantu* izeneko goiko butzak ageri bait ziren. Geroagoz ez zen aski goiko butz bat, baizik eta butz bat baino gehiago sorthu ziren ber-khronoan kantatze-kotz.

Polyphônian huntara' ikhusten dugu nola ahotsen eta melôdien bidez linea melôdiko paraleloak sortzen diren. Guzti hunen menperatzeko tekhnêa contrapuncto izenaz ezagutzen da. Hemen kantua differentak tapiz bat bai lizen bilbaturik dagoza. Ehungintzan bezala hemen ere iratzi ta bilbea dugu, zeinak bait dira musikêan errepikatzea ta simultaneitatea. Musikêaren desarroilo hau asko aberastu zen bi faktoreen bidez: Lehena Herbeherako maixu handiei esker, eta batez ere Italiko

Renaissancean sortu zen izpiritu berriari esker. Ez da beraz harritzekoa baldin eta hemen berriro Italiako hiri hospetsuen izenak agerten ba zaizkigu: al'egia: Firentze, Beneturia, Erroma, Mantua, Neapoli. Epokha huntan munduari buruz eta bizitzeari buruz aristokratiak zedukan Weltanschauung-a aldatzen da, baldin eta Erdi Aroan *helburua* nunbait zeru izkutu batetan ba zegoen, Renaissance gizonen helburua lurraren gainera ekhartzen da eta gizonaren helburuak gure planêtaren gainean bilhatzen dira. Orduan dano gizonen sentimendua mystikismoaz bilbaturik egonik ba zegoen aurrerantzean argiaz bilbatu nahi lituzkete. Beraz Renaissancearen lehen epokhan' kaliteknêari buruzko sentimendua' apollinikoa bilhakatzen bait da, hura arte plastikoetan egia bilhakatzen da, lehenik berez Musikêa sentimendu dionysiakoa bait da. Bainan berriro Florentzian ere kulturgileak saiatzen dira Renaissance izpiritu apollinikoa Musikêan ere sartzen, eta huntara laister Camerata fiorentinari esker Opera sortzen zen.

Musikêa hunela Renaissancean aldatzen zen. Erdi Aroko Philosophi skholestikaren izpirituan mundua gerthatzen ziren gauza guztiak «jainkoaren ohorean» sortzen ziren. Beraz zentzu huntan Polyphônia jainkoari eskeini hymno bat zen, Renaissancearen lehen epokhan' Musikê erdizarokoaren formak jarraitzen ziren, bainan jadanik Plastikan sortu zen izpiritu berria musikêan ere paulatim sartzen ba zen. Huntara orain jainkoaren ohorean kantu firmuaren para, textu erleginotsu baten gainean... kantu bizidunak, bizia goretsten zuten kantuak sartzen dira, askotan erleginozkoa kantu batekin ber-khronoan, haren bide-laguna izaiten kantu pornographiko bat ere kantatzen zen, biok erdiaroko izpirituaren prinzipioaz, bainan zentzu berrian' jainkoaren Doxan kantaturik.

Musikêaren Renaissanceko izpiritu berria sartzen zenean laister sentimendua' logoaren menpekoea egiten saiatzen zirela' Opera desarroilatuko da, non nabusia *hitza* den, eta Musikêa soilik laguntzailea izaiteko den.

Bainan zein zen Polyphôniaren egiazko izpiritua zergatik eta zertakotz sorthu zen? Hemen gauzak interpretatzekotz, du-darik gabe, ikhuspuntu theôrikorik asko dago. Guk hemen, huntara exêgêsi berri bat eman nahi genuke. Ahantzi behar ez genuke, hizkuntzetan Athênetaren epokha danik gerthatzen diren desarroiloak edo ta aldakuntzak. Hizkuntza zaharretan, eta hunen adibidea sumerkara da, hitzak bethi *pattern holistikoen symboloak* ziren. Symboloen natura hau aldatuko zen, aphaire-sien bidez geroago ta gehiago hitzak relazione logikoen symboloak bilhakutzen ziren ginoan. Hizkuntza zaharretan mundutik subjektuari dathorzkiön impulsu dinamikoën juddatzekotz erabilten den gure burufuineko *anaphoren hyphasma* geroago ta gehiago lehen peirasmen gainean geroagoko aphaarakuntzak erabiltenago dira, hoinbertze, non gehienetan hizkuntza modernoetan basian dagozen lehen experientziak ahanzten diren; eta soilik gure baithan konzeptuez eratu sare bat baizik ez den systêma logiko *egiatzat* onhartzen den. Beraz hizkuntza zaharretan, eta gizasemeen bilhakatzebidean lehen urtheetan gerthatzen diren experientzia basikoen orde, hau da: experientzia konkretuen orde, geroago ta gehiago, ia ia bakhharik erabilten diren symbolo akustikoak (hau da: hitzak) soilik elkhardura logikoak (hitzekoak) dira. Gaur egunean, batez era Kybernêtikêaren aintzinapenen kausaz, buruaren funkzionamenduari buruzko ikhertzapenei esker, burufuina nolakoa den, hobeki eza-gutzen dugu. Hunela ba dakigu non fakultate batzu, gehienak, topothetu behar diren. Ezkerraldeko burufuinaren hêmisphaira, ta eskuinaldekoa ez dira berdinak, eta gizonaren fakultateak ere lekhu *differentetan* topotheturik dagotza. Eskuinaldeko burufuinaren hêmisphaira' aisthêsien lekhua den bitartean, ezkerraldekoa hitzen eta relazione logikoen lekhua da. Eskuinaldeko hêmisphairak' synapsi askoren bidez, analogiez holistikoki trabailatzen duen bitartean, ezkerraldeko hêmisphairak sequentziez' computer dyadikoek bezala trabailatzen du. Beraz eskuinaldeko hêmisphairan relazione berriak asmatzeko, heurtzeko ahalamena ba dago, ezkerraldekoan gauzak logikoki systêmatzeko bidea dago. Eskuinaldeko burufuinaren hêmisphaira, intuizionearen thokia da, eta ezkerraldeko burufuina Logika ta Arrazoinarena. Gaur egunean anthrôpoaren speziesaren bilhakatzebide historikoaren ondorena bezala ikhusi behar dugu nola, ezkerraldeko burufuinaren hêmisphaira eskuinalde-

koaren gainean manua edukitzera ethorri den; lehenagoko bilhakatzebidearen ondorio bezala bethi azpiko burufuinaren zerra baten gainean, geroagokoak' manua lortzen zuenez; hau da, lehen zerra herpystikoaren gainean, ugaztunen zerra manuduma den bezala, eta bi hauen gainean neo-cortexa manuduna den araura. Hunela ere ikhusten dugu nola ezkerraldeko burufuinaren erdia' anthrôpoaren *logoduntasuna* sortherazten duen. Asymetri hau' batez ere anthrôpoen genos-arra baithan gerthatzen da. Halakotz hunela ikhusten dugu nola bethi geroagoko evoluzioearen lortzapen den egokera bethi bere aurrean zegoena reprimitzen duen, eta reprimitu behar duen: ugaztun-zerrak herpystikoa, eta neo-cortexak ugaztun burufuin-zerra. Bainan evoluzioearen azken produktua den anthrôpoaren gan, huntaz gainera ezkerraldeko erdiak eskuinaldeko reprimitzea evoluzioearen akmê gorena da. Eta hau batez ere anthrôpoaren genos-arra gan gerthatzen bait da, biologian gizona (arra) evoluzioearen puntu gorena dela ikhusten dugu anthrôpogintzaren bidean gainti. Hau ba zekiten herri zahar batzuek, hauietan semitek, eta huntara erraiten zuten, ezen soilik bethikotasunaren zeruan sartzeko duinak arrak zirela, horiek bakharrrik psychê logoduna, eta halakotz ezin hilezkoa zutelakotz.

Carl Saganek erraiten duenez: *...intuitive knowledge has an extremely long evolutionary history, if we consider the information contained in the genetic material, it goes back to the origin of life. The other two modes of knowing ...is a quite recent evolutionary accetion. Rational thinking that is fully verbal (involving complete setences, say) is probably only then of hundred or thousand years old...* (Carl Sagan. *The Dragons of Eden*. p. 158) Gaur egunean erraiten dugunez anthrôpoteriarren arren genosean ezkerraldeko burufuinaren asymmetria batez ere nabari da, emakumeetan baino gehiago. Huntatik ere ethorten dira gaur-egunean bi sexuen arteko nabari izaiten zitzaizkigun differentziak zeinen araura batez ere arren intelligenzia extremuetan dagoen, eta emakumeena erdiko mailetan. Gizonetan subdesarroilatuak askozaz ugariagoa egoiten dira, emakumeetan baino, bainan bertara ere individuo genialak gizonetakoetan askozaz ugariago dira emakumeetan baino. Hau dirudienez huntaz gainera gizasemeen bakhoitzaeren bilhakatzebidean

bere biziaren desarroilo individualean ere agerten da, hunen araura hume-arrak bere periodo foetalean bethi bere orkhietan ekhoizten diren hormonon bidez bere burufuinaren celulak aldatzen ditu eta geroagoz jaiosz geroz sexusko organ sekundarioak sortzen direnean, gizonaren burfuinetan aphairetzeko fakultate hau handitzen da, eta emakumeena baino askozaz handiago bilhakutzen da, gizonen gorphutz-goiera handiago bilhakutzen den bezala, eta arrak bizarra hartzen dutenez.

Ikhusi dugun bezala. Musikêaren historia, batez ere Erdiaroko azken mendeetan eta Renaissancearen urtheetan, Europa-ko Arte huntan, polyphônia desarroilatzen da. Geroz, eta hau gaur egunean hobeki dakigu, Kybernêtikêaren eta Informatikêaren ikhertzapenei esker, nola gizonetan konzeptu basikoak bethi *pattern* holistikoak diren. Huntara hizkuntza zaharretan hunelakoa zen hizkuntzazko systêma osoa. Gure hizkuntza berrietan basi lehen hunen gainean geroz apharesien bidez eginikako konzeptuen sareak bilbatu dira, nahiz eta basia huntarakoa izan dadinagatik ere. Bainan *pattern* holistikoak elkharrekin bilbatzen eta ehunten ba dira, gure gaur-eguneko systêma logikotik behatuta' bethi *rhythm*o, *paralleloetan* gure *enthymê*mak joanen diradé. Konzeptu logikoen bidez egiten den *gathe*a bethi *monorrhythmikoa* izanen da, nolabait argiaz komparatzen ba dugu polarizatu dagoz, aitzitik konzeptu holistikoen bidez egiten den *enthymê*men *gathe*a bethi *plano* askotakoa da, haren *rhythm*oak *parallelak* eta *dimenzionerik* askotan dagozta. Huntaz jadanik nabari zitzaien *aspaldidanik* hizkuntza zaharretan, batez ere *sumerkaraz* iratzita dagozen *hymnoak* itzultzen saiatu ziren ikhertzalariei, eta *aspaldidanik* gizarte-izkutu batzuetan erabilten ziren terminoak argitu dira, zeinen arauera itzulpen *exôterikoak* eta *asôterikoak* dagozen. Ba *lirudike* ezen *polyphônia*ren bidez' jadanikako *pentsatzeko* eredia *musikêan* *arrekreatzea* saiatu izan zela.

Musikêa hizkuntzarenkin erkatzen ba dugu, galdera bat sorthuko zaiku ,eia Musikêaren bilhakatzebidean hoin garbi ikhusi dugun desarroiloa hizkuntzan ere gerthatu den. Lehen punktua' Musikêa, nahiz eta berez eskuinaldeko hémisphairaren ekhintza den, nola berez materia abstraktua bait da, hunela ere spezialki gizonezko ekhintza dela agerten da, eta faktu historikoeak ere hunela derrakute ta derakhuskigute. Bigarrenik Musikêaren historitik dakigunez: ez dago egiazko herri-musikêa, eta Musikêa bethi bilkura aristokratikoen ekhoizpena ta fruktua izanik da, Bernard Champigellek, bere *Histoire de la Musique* (P.U.F.) liburuan erraiten duenez «*La chanson populaire a toujours son origine dans une création aristocratique*» (p. 15). Populuek nehoiz ere ez dute ezer ere kreatu, populuek soilik aristokratiek egiten zutena imitatu ta mimetu dute eta hau non ere hunela bethi ere. Eta hau hunela izanaz, aspaldidanik hizkuntzei buruzko genedukan aburua, ezen hizkuntza zahar klasikoak bethi askozaz perfektuago ta panteletsagoak izan zirelako aburuak berriro egiaren indarra hartzen du. Hizkuntza batzu, heien alhabak baino askozaz perfektuagoak izanik diradé. Indian ba dugu hunela sanskritara. Elhe hunen erran nahia' «perfeitua» da, eta ba dirudi hau egia izan litekela' sanskritara indiar hizkuntza berriekin komparatzen ba dugu. Indiar hizkuntza berriek soilik eduki ukhan dute kultur bideak izaiteko possibilitatea sanskritaraz nahasi direnetik, eta heien lexikoan sanskritarazko hitzen parthea nabusia bilhakatu denetik. Eta sanskritarazko influentzia eduki ukhan ez dutenean *urdû* delako kasuan bezala, zeren eta hizkuntza hau mohammedarren hizkuntza bait da, orduan bertze hizkuntza zahar eta klassikotik beren aberastasuna mailegatu dute. Berdina gerthatu da European, non gure ideien aberastasuna soilik garaikararen bidez egin zen, eta gaur egun ere ideia berrien formulatzeko possibilitatea edukitzeko ikhertzalari guztiek garaikarara joan behar dute. Eta txinaraz hauxe ere gerthitzen da bere kultur-kykloan. Beraz epokha klasikoa danik hizkuntza berriak ez dira perfekzionatu, atzitik hendekatu dira. Hau hunela izan dela konsideratzen ba dugu laister.

Musikêraen sympiptontetik ideia batzu ethorriko zaizkigu bururat. Musikêaren bilhakatzebidean bethi aintzinapen guztiak, ideia berri guztiak aristokraten bilkuretan sorthu dira,

eta herriek soilik hok simplifikatu ta degeneratu-arazi dituzte eta berdina hizkuntzetan gerthatzen dela lirudike. Bethi az-tien hizkuntza ithurrian bat egon dela lirudike, eta hortatik geroz populu hizkuntzak simplifikakuntzak baizik izan ez dira. Beraz populuak soilik entropiaren zentzuan lan egiten daki, hau da, izpirituzko aristokratek kreatzen duten guztia populua-ren eskuetan erorten denean bethi degenerakuntzaren bidea sartzen da. Huntara epokha zaharretan uste zuten bezala mun-dua aurrera joan dadintzat lehenik egin behar den gauza' jakintza popularen helmenentik salbatu ta ekhendu behar da. Hizkuntzabat herrikoia bilhakatzen denean, bere hendekatza-penaren bidean sartzen delakotz entropirantza.

Hunela izanki eta, epokha zaharretan hizkuntzen ethorkiari buruzko zegozen aburu batzu egiazkoak izan ditezkeela uste dugu. Hunen araura ba zegozen epokha zaharretan mintzazten ez zekiten herriak. Haukiek' dudarik gabe gero bertze herrie-enganik mintzazten ikasi dute. Kybernêtikêaren ikhertzapene-tan egiten ditugun heurêmen kausaz ba dirudi ezen gizon nor-malek soilik ikasteko ahalmena dutela, eta beren buru fuinetan soilik hunelako falkultateentzako lekhuak dagotza, bainan ne-hoiz ere ez dago gizonezko normalen buruetan invenzionearen lekhurik. Emaitza hau jainkozko dôro bat dela lirudike, soilik batzuetan individuo batzuetan gerthatzen da, eta bakharrik hauiek gauza berriak asmatzeko dôro hau dute, bainan gehie-netan asmatzen dutena bere belhaunaldiko personek ezin de-zakete enthelega, zeren eta bertze gauza bat ere gerthatzen bait da, ezen gizonek bere krômosômetan ikasteko bizi-periodoa ere programaturik dadukatela eta huntan bai noiz izanen den hatsarrea, bai eta noiz izanen den hamaiera ere. Eta hunela gizon gehienetan' 25 urtheez, ikasteko duten fakultatea hamai-tzen da, eta orduan danik soilik bere gaztaroan bere burufui-nean klêronomi genetikoaren eta klêronomi kulturalaren bi-dez bilbatu zuten referentzien hyphasma ankylozatuaz gauza guztiaz bethikotz interpretatuko dituzte. Geroagoz ez dute gau-za berririk ikasteko possibiltatea zeren hunen egiteko gizon jakintsuek ekhar lezaketenaren aurreanitsuak bezala dagoze-lakotz.

Beraz hemen musikêan bezala' hizkuntzak ere izpiritu aris-

tokratek, edo epokha zaharretan erraiten zenez: aztiak (Indian rxiak) gauza guztiak inventatu dituzte.

Ikhuspunktu zaharra hunen kontra ba lirudike Chomsky jaunaren eta bertze ikhertzalari ezkertiarren ikhuspunktuak legozela, zeinen aburuz, gizonetan hizkuntzak ikasteko fakultatea berez khrômosômetan pre-programmaturik legoken. Bainan hemen ikhertzapen berrienak Chomskyren ikhuspunktuaren faltuseria erakhusten deraukute. Chomskyren aburuan gizonen burufuinean nolabait «deep structures» izeneko fakultate bat, guztientzakoak legoke. Kybernêtikearen eraginaz, behain burufuineko investigazioneetan ikhusi dugunez burufuinetan' mintzoaren lekhua non topotheturik dagoen zigurtasunaz fitsaturik izan da. Hunela bi topo ageri zaizkigu Broca-thokia ta Wernicke-thokia dagozela dakigu. Colin Blackmorek, Cambridgeko Unibersitatearen Proffesoreak' erraiten duenez: «*With Broca's area damage, what speech remains is reduced to a curt, telegraphic style rather like the first phrases of children. It is laborious and taxing and sometimes the words just cannot come.* (Colin Blackmore. *Mechanics of the mind*. p. 143) Eta geroagoz Wernicke zônêari buruz hunela erraiten du: «*In 1874, Karl Wernicke discovered that damage further back in the left cerebral hemisphere, mainly in the temporal lobe, can cause a loss in the understanding of the spoken and written word, with less distrubance of the speech itself. This region of the brain, now know as Wernicke's area, lies close to the auditory cortex, which analyses sound. In the majority of people this region is actually bigger on the left side than on the right an this is true even in newborn babies. Could this kind of anatomical asymmetry be the material expression of Chomsky's innate capacity for human language? If so, then it is difficult to explain why a young child can apparently develop the speech mechanisms in his right hemisphere if the left side is damaged; and even harder to explain the fact that gorillas and chimpanzees have the same anatomical asymmetry, though Chomsky would deny them the capacity for language.* (Aipatu obran. 144 p.).

Faktu anatomiko haien adierazpena' bertzelakoa dela erran dezakegu, Chomskyk uste ez duena. Eta hemen hizkun-

tzaren ethorkiko theôri berriak' bere zentzuak ber-irabazten duela agertzen zaiku. Gizonek dadukatena, ez da mintzatze-ko kapazitatea, baizik eta «symbolo abstractuen» fitsatzeko posibilitatea, eta berhau ere' tximpazeek dutela dakhusagu. Hunela ikasi dute Allen eta Beatrice Gardner izeneko amerikar psikologoek Nevadan eginikako proiektu baten bidez bi tximpazeekin. Tximpanze haukiek lortu bait dute 200 hitz ikasten, eta ez soilik hitzak, bai eta heien arteko syntaxi bat ere. Eta hunela ikasitako symboloak, geroago phôtographietan erakhusietako objektu berdinei aplikatu zerauzteten, symboloek symbolizatzen zuten sêmantikêa eta bertze kondizioneetan aplikatzen zekitela erakhusten. Bainan tximpanzeek' ez dakite mintztaten, hunen egiteko eragozpen anatomikoak bait dadukazte. Halakotz' ba lirudike berriro hemen ere, gizon normalek pithêkoek bezala ba daduzkate *ikasteko* ahalmen bat, eta ahalmen huntan gauzetatik konzeptuak atheratzeko ahalmena legoke, hauk geroz zeinuen bidez symbolizatzeko gisan Beraz Wernicken zônêa, hitzen zônêa baina gehiago «abstraktu symboloentzako» zônêa dela erran dezakegu. Hemen bakharrrik bait dagoke' symboloen interpretatzeko fakultatea topothetirik, bainan ez artikulatu hitzek phitzarazteko fakultaterik. Artikulatu hitzak orduan, nunbait noizbait azti batzuek asmatu edo inventatu konvenzionalismo berri bat izan ziteken, zeina gizon batzuek' geuk orain «musikêa» izeneztatzen dugun fakultateaz symboliza zezaketen. Halakotz, *hitzak* symboloen izaiteko nahi-eta-nahi-ezko beharkizuna ez zegoen, eta pithêkoek erabilten dituzten zeinuak bezalako symboloek ere jakin-araz zitezken, eta hunela egia lirudike irazle zaharrek erraiten zeraukutena. Soilik musikêaren kreateko fakultatea samarrean zeduzkaten anthrôpoide hauiek, urrhats hau eman zutenetik, nahiz eta urrhats hau' lehen epokhan soilik azti batzuen konvenzionalismoa izanagaitik, bainan hoin emankhorra bait zen, zabaldu egin zen, eta adoptatu.

Hunetara ere, Wernicke zônê haur ezkerrealdean zaurtzen ba da, humea ikastaroan deno, eskuinaldeak' haren topo harlezake, bainan hau ezina da normalki desarroilatu den persona batengan, ikastearen periodoa iraganaz geroz. Eta Wernicke zônêaren desarroiloaz tximpanzeek ere asymmetria berdina dute, zeren eta gizonek eta pithêkoek dadukatena ez bait da berez

MINTZOAREN kapazitatea, baizik eta abstrakzioarena. Mintzoaren kapazitatea berez, epokha zaharretan uste zuten bezala, hereuen kasta baten heurêma izan liteke, eta hau geroz, behar bada, herriari irakatsi zeraueten, eta hunen egiteko nahia behar bada izan ziteken herriak ere beren modutara moldatzea... zeren edozein hizkuntza bethi bait da nolabaiteko «alienzio-nea». Eta hau hunela izan liteke behar bada, eta Chomskyk uste zuen berdintasunaren kasua lizateke. Bethi bezala hunelako mirakuiluak lekhu geôgraphiko eta konkretu batetan gerthatzen bait dira. Huntara erraz enthelega genezake nola batez ere suffixu batzu berdinak, forman eta zentzuan izan litezken, hoin urruti dagozen hizkuntza batzuen artean, nola bait dira, sumerkara, euskara ta aimarara.

euskara	sumerkara	aimara	
—ra	—ra	—ru	
—r(i)	—ra	—ru	
—tik	—ta	—ta	
—an	—â (nasal)	—ana	gen.
—an	—â(n)	—an(a)	loc.
		japonara	
—ko	—ka	—ga	gen. a
—an	—n	—no	gen. b

Beraz hizkuntza hoin differenten artean, dagoen berdintasunek non epokha berri batetan, jadanik sumerkaraz izanikako suffixuak orain ere konservatzen diren, erakhusten deraukute, ezen berdinak diren suffixuak, eta suffixu hoin differenteak,

nola berez ethorki berdineko diren, eta ber heien ethorkia ere lekhu batetan izan zela erran dezakegu. Dudarik gabe gaur egunean Titiqaqa ezpondetan bizi diren indianoen eta euskaldunen artean differentziak genos guztietan dagotza. Arranaz different bait dira, eta hau heien arteko berheizkuntzaz, bai eta biok sumerkarari buruz dutenak ere. Suffixu hauk' epokha batetan azti berdinek inventatu zituzten, eta hortik lekhuak eta denporak aldatuaz geroz ere konservatu dira, guztien maixuak berdinak izanik bait dira. Geroago, hizkuntzak ikasiaz geroz jadanik «anthrôpoak» zirela erran ditzazkegun jasek eta hatzek maixuek irakatsitako hizkuntzak ikasi dituzte, konservatu, eta bertze maixu berriek zituzten berrikuntzez osoagotu ta aldatu. Bainan gaur egunean hizkuntzen simplifikakuntzaren bidez egiten den izpiritu possibiltatean des-strukturatzea arriskua handienetarikoa da, zeren eta hizkuntzak izpirituaren zuzentzeko bideak bait dira, eta hunela harzara hizkuntza batek mintzo den personaren gainean ekhinta handia du. Gaur egunean nabari zaikun simplifikakuntza gehitzen bada laister robotentzako esperanto bat edukiren dugu, imbezilen mentalezko goieran, gaur egunean computerentzat gero ta komplikatuago den sofwarea ekhoitzi behar denean. Zeren eta hizkuntzek interpretatzen bait dute kosmoa, bai eta hura kreatzen ere bait dute. Huntara gizateriaren barna muga bat kreatzen da, zeinen gainean egiazko anthrôpoak dagozen eta zeinen azpian' giza-massa infrarrobotikoa. Alde batetan makhinak komplikatzenago diren bitartean, hok erabili behar luketen langileak geroago ta tontoago bilhakatzen ari dira, bai eta Universitate spezializatueta formatzen diren ixtudianteak geroago ta ze-jakinago, ta alpherrago dira. Elkhartu Statuei buruz John Naisbittek *Megatrends* izeneko liburuan erraiten duenez: *The Generation graduating from high school today is the first generation in American history to graduate less skilled than its parents* (aiphatu lanean 31 p.). Eta lagilen jakintzaren gabezia hoin handi bilhakatzen da, non langileen empleagatzea ethorkizunean arriskua izanen den: «*The lack of skilled workers is most alarming in the area of nuclear power. Everyone is familiar with Three Mile Island, but numerous other dangerous incidents have been caused carelessness and ignorance* (Op cit. 49) Hunelako personen buru-fuinean anaphoren hyphasma hoin simplifikatua dela erran

behar dugu, non heien mundua pithêko batena izaitenago bait da anthrôpo batena baino. Hizkuntzak bait dira, ez soilik munduaren interpretatzeko sare bat, baizik eta munduaren ordena (halakotz: kosmoa) *kreatzen duen sarea*. Zoritzarren gure epokha huntan «populuaren» mystifikakuntzaz anthrôpoteriari egokera geiztoak kreatzen derauzkiogu egia nolakoa den erraiteaz baino, zeren bethi danik jakiten bait genuen, ezen «populuak» nehoiz ere ezer ere kreatu ez duela, eta ignorantek' jakitsuak bai liren presentatzen ba ditugu, gaur egunean' dadukagun imbezileen prentziona lortzen dugu, non ezer ere ez dakien gazteria batek «titulu» valoregabekoa ardietsi bait du edo ta titulurik gabe ere jakintzaguztiduna dela pentsatzen duen, eta geroz praktikan bere inkapaziatatea konstatatu behar duenean, soilik iltkhibidea bezala droga ta pasotakeria daduzkan. Mundu komplikatuagoa interpretatzekotz' hizkuntza perfeituagoak, panteletsagoak behar ditugu, roboten eta imbezileen esperantoak baino. Eta herria kulturara igon dadin bultzatu behar dugu, eta ez kultura popularen mailaraino behehitu, dêmagôgo batzuek pheredikatzen dutenez.

FEDERICO KRUTWIG SAGREDO